

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

IOAN-AUREL POP
SCURTĂ
ISTORIE A
ROMÂNILOR

LITERRA®
București
2019

14. Hitchins, Keith, *Rumania (1866-1947)*, Oxford, 1994
15. Hitchins, Keith, *The Romanians (1774-1866)*, Oxford, 1996
16. Iorga, Nicolae, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, 10 vol., Bucarest, 1937-1945
17. Iorga, Nicolae, *Histoire des Roumains de Transylvanie et Hongrie*, 2 vol., Bucarest, 1940
18. *Istoria Românilor* (tratat), Academia Română, 9 vol., București, 2001-2008
19. Oțetea, Andrei (ed.), *The History of the Romanian People*, New York, 1974; London, 1985
20. Pop, Ioan-Aurel, Ioan Bolovan (coord.), *Istoria ilustrată a României*, București-Chișinău-Cluj, 2018
21. *Romania. Foreign Sources on the Romanians*, Bucharest, 1992
22. Scurtu Ion (coord.), *Istoria Basarabiei de la începuturi până la 1998*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1998
23. Seton-Watson, R.W., *A History of the Romanians from Roman Time to the Completion of Unity*, Cambridge, 1934; Hamdon, 1963
24. Treptow, Kurt W. (ed.), *A History of Romania*, 3rd ed., Iași, 1997
25. Xenopol, A.D., *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*, 2 vol., Paris, 1896
26. Xenopol, A.D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ediția a 3-a, 14 vol., București, 1925-1930

CUPRINS

DATE DESPRE AUTOR

5

INTRODUCERE

13

ÎNȚELESUL UNOR NUME ȘI REALITĂȚI:
ROMÂNII ȘI ROMÂNIA

18

CUM SE VĂD ROMÂNII PE EI ÎNȘIȘI

29

DINTRE TRACI S-AU DESPRINS DACO-GEȚII...

34

CINE ERAU DACO-GEȚII

42

„NOI DE LA ROMA NE TRAGEM“:
FORMAREA POPORULUI ROMÂN
ȘI A LIMBII ROMÂNE

60

LUMEA EVULUI MEDIU

90

DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL (1593-1601)
ȘI UNIREA ȚĂRILOR ROMÂNE

243

EPOCA LUMINILOR
(SECOLUL AL XVIII-LEA)

262

REFORMĂ ȘI REVOLUȚIE –
PRIMA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XIX-LEA

304

UNITATEA NAȚIONALĂ
SAU FĂURIREA ROMÂNIEI MODERNE

332

ROMÂNIA INTERBELICĂ

422

ROMÂNIA ȘI AL DOILEA
RĂZBOI MONDIAL (1940–1945)

453

SPRE TOTALITARISMUL
COMUNIST (1944–1947)

466

„PE DRUMUL CONSTRUIRII
SOCIALISMULUI...” (1948–1989)

474

NOUA LIBERTATE: SPERANȚE, VISURI,
DEZAMĂGIRI, CERTITUDINI...

503

REFERINȚE CRITICE

519

BIBLIOGRAFIE

525

ÎNȚELESUL UNOR NUME ȘI REALITĂȚI: ROMÂNII ȘI ROMÂNIA

Ce este România și cine sunt românii? Cel mai simplu am putea răspunde primei părți a întrebării că România este o țară, un stat. Numai că lumea are astăzi vreo două sute de state, marea lor majoritate membre ale Organizației Națiunilor Unite, situate pe cinci continente, de la San Marino, Vatican și Mauritius până la SUA, China, Brazilia și Noua Zeelandă. Trebuie, deci, să mai dăm câteva amănunte.

România este un stat european, așezat, pe linia est-vest, chiar în inima geografică a bătrânului continent, adică la egală distanță de Munții Ural (marginea de răsărit a Europei) și de coasta atlantică a Portugaliei (limita apuseană a Europei). Pe linia nord-sud însă, România este mult mai aproape de insula Creta, din Grecia (punctul cel mai sudic al Europei), decât de cel mai nordic loc al Europei, situat în Norvegia. Prin urmare, spre a fi mai exacti, România este așezată în centrul jumătății de sud a Europei. În pofida acestei poziții centrale, țara este considerată, de obicei, ca fiind „în Răsărit”, din cel puțin două motive: primul provine din faptul că, începând cu secolele al XV-lea și al XVI-lea, motorul culturii și civilizației – un adevărat model

pentru ceilalți – s-a mutat în vestul continentului, vechile țări de cultură bizantină rămânând la margine, undeva înspre est; al doilea motiv se află în denumirea recentă de Europa Răsăriteană (*Eastern Europe*), dată în mod curent, la început de americani și apoi de toate popoarele occidentale, tuturor țărilor europene ajunse, după al Doilea Război Mondial, în sfera comunistă, dependentă de Moscova. Azi se vorbește mult despre Europa Centrală (sau Central-Răsăriteană), în care e cuprinsă adesea și România, dar conceptul este deocamdată prea recent spre a fi acceptat în conștiința publică. Sub aspect strict geografic, România nu se află nici în Balcani, fiindcă limita Peninsulei Balcanice este Dunărea, iar România este situată în proporție covârșitoare la miazănoapte de Dunăre, în regiunea Carpaților. Pentru mulți europeni însă, Balcanii țin, în limbajul de fiecare zi, „până spre Viena”, așa că România este plasată de multe ori în aceeași regiune vastă, împreună cu Grecia, Albania sau Serbia, regiune considerată încă „butoiul de pulbere al Europei”. Însă, deși nu se află în Peninsula Balcanică, ci la nordul acesteia, țara are legături vechi, istorice cu statele și cu popoarele balcanice. În plus, în Balcani au trăit și mai trăiesc încă grupuri destul de numeroase de români.

Ca mărime, România este o țară mijlocie, după scara europeană (din care lăsăm la o parte imensa Rusie, mai întinsă decât unele continente și situată în cea mai mare proporție în Asia), având aproape 240 000 de kilometri pătrați. Este mai redusă ca suprafață decât Franța, Germania, Spania sau Ucraina, este aproximativ egală cu întinderea Regatului Unit al Marii Britanii

și Irlandei de Nord, dar mult mai întinsă decât țări ca Elveția, Danemarca, Belgia, Olanda, Austria etc. De pildă, România are de circa opt ori suprafața Belgiei. Ca număr al populației sale, de aproximativ douăzeci de milioane de locuitori, România este tot la nivel mijlociu: are tot atâția locuitori cât Belgia și Olanda la un loc, mai mulți decât Finlanda, Norvegia și Suedia la un loc, dar mai puțini decât Polonia, Spania, Italia sau Franța, luate separat. La scară americană, suprafața României este aproximativ cât cea a statului Oregon, dar populația sa era comparabilă, până nu demult, cu cea a Californiei sau a Canadei¹. România este mai întinsă și mai populată decât toți vecinii săi, cu excepția Ucrainei: e de peste două ori mai întinsă decât Ungaria, Bulgaria sau Serbia (luate separat) și de cinci ori mai mare decât Republica Moldova. Ungaria are, de exemplu, cam zece milioane de locuitori, Bulgaria opt milioane, iar Serbia, după desprinderea provinciei Kosovo, cam șapte milioane. Românii alcătuiesc cel mai numeros popor din sud-estul Europei, depășindu-i cu mult pe bulgari, sârbi, greci, albanezi, croați, macedoneni etc. Turcia (stat mare, cu aproape 80 de milioane de oameni), situată cu cea mai mare parte a teritoriului său în Asia Mică, nu poate fi socotită, sub aspect geografic, o țară europeană.

În România se află și o mare parte din Munții Carpați, cel mai important lanț muntos din Europa, după cel al Alpiilor. Dacă admitem că forma de pe hartă a Munților Carpați seamănă cu cifra șase (scrisă în

oglinadă), atunci partea rotundă, ca un cerc, a acestei cifre, se află pe teritoriul României, iar partea curbată ca o virgulă trece în Ucraina, Polonia și Slovacia și Cehia, cu prelungiri în Ungaria. Carpații au înălțimi de aproape 2 700 de metri (în România de peste 2 500). Restul țării este format din dealuri și podișuri – dintre care cel mai întins și cunoscut este Podișul Transilvaniei – și din câmpii, aflate spre margini, adică spre sud (Câmpia Română sau a Dunării), spre vest (Câmpia Tisei) și spre est (Câmpia Moldovei). Formele de relief sunt distribuite în proporții aproximativ egale: munții ocupă 31% din suprafață, dealurile și podișurile 33%, iar câmpiile 36%. Ele au o așezare echilibrată și armonioasă. În mijlocul țării se află Podișul Transilvaniei, străjuit de cercul Munților Carpați, ca zidul înconjurând o cetate, după cum scria demult istoricul și omul politic Nicolae Bălcescu; munții se sprijină în exterior pe dealurile subcarpatice și pe alte podișuri, similare unor contraforturi, care se pierd apoi treptat în cele trei câmpii.

România este și o țară dunăreană, deoarece Dunărea, cel mai important fluviu al Europei (dacă lăsăm la o parte Volga), străbate peste o mie de kilometri pe teritoriul său și o desparte de lumea balcanică. După ce trece prin patru capitale europene – Viena, Bratislava, Budapesta și Belgrad –, Dunărea se varsă în Marea Neagră printr-o deltă unică în lume, adevărat monument al naturii, situată pe teritoriul României. La Constanța (cel mai mare port al României), navele pot ajunge mai ușor decât prin deltă, străbătând canalul Dunăre-Marea Neagră, construit de câteva decenii. Prin litoralul

¹ De circa două decenii, populația României scade progresiv.

său marin, de circa 250 de kilometri, România este, ca și Bulgaria, Rusia, Turcia sau unele republici foste sovietice, o țară pontică (de la *Pontus Euxinus*, numele vechi greco-roman al Mării Negre actuale). Ieșirea la Marea Neagră îi asigură legătura mai strânsă cu lumea, spre Mediterana și de aici spre Oceanul Atlantic, prin strâmtoarea Gibraltar sau spre Oceanele Indian și Pacific, prin Canalul Suez. Dunărea și apoi Marea Neagră colectează apa celor mai importante râuri din zonă, care se află sau trec și pe teritoriul României: Prut, Siret, Tisa, Mureș, Olt, Someșuri, Crișuri, Târnave, Jiu, Argeș, Dâmbovița, Ialomița etc.

Cu alte cuvinte, dacă cineva dorește să găsească România pe hartă, trebuie să caute locul unde Carpații, Dunărea și Marea Neagră vin în contact.

România este un stat unitar (nu are, conform Constituției, teritorii autonome în cadrul său), alcătuit din etnici români în proporție de 90%. Restul locuitorilor sunt maghiari (peste 6%), romi, slavi, germani, turco-tătari, armeni, greci, evrei etc. Toate cele 19 minorități naționale (constituite în organizații proprii) sunt reprezentate, conform Constituției, în Parlamentul României, maghiarii prin alegeri (în acord cu norma generală de reprezentare), iar ceilalți prin desemnarea de către organizația fiecăruia a câte unui deputat din sânul lor. România este considerată un model european al relațiilor interetnice, deoarece are legi care sancționează aspru discriminarea, permite minoritarilor să devină politicieni profesioniști, acceptă învățământul în limbile diferitelor etnii și universitățile multiculturale.

Orice țară este formată din regiuni sau provincii istorice. Când vorbim de Franța, ne gândim la Burgundia, Bretania, Normandia sau Alsacia; când ne referim la Italia, avem înaintea ochilor Toscana, Lombardia, Campania, Veneto, Calabria, Liguria etc. În acest sens, România generică (lăsând la o parte granițele politice actuale) este formată din trei mari provincii istorice, anume Țara Românească, situată în sud, Moldova, în est și nord-est, și Transilvania, în vest și nord-vest. La rândul ei, Țara Românească are în componență Oltenia, Muntenia și Dobrogea; Transilvania cuprinde Transilvania propriu-zisă, Banatul, Crișana și Maramureșul, iar Moldova se compune din nucleul său vestic, situat între Carpații Orientali și Prut (Moldova propriu-zisă), apoi din Bucovina (a cărei parte nordică face parte astăzi din Ucraina) și din Basarabia (care alcătuiește, în mare măsură, din 1991 încoace, Republica Moldova). Ca stat unitar și modern, România s-a format abia în secolul al XIX-lea (și s-a desăvârșit abia în secolul al XX-lea) – ca și Germania sau Italia –, dar formațiuni politice medievale, cu numele de Țara Românească (*Valachia, Romania*), au existat pe teritoriul său și în vecinătate încă din mileniul întâi al erei creștine.

Dintre toate vechile provincii românești, numai Basarabia – care nu a avut o tradiție politică distinctă de-a lungul timpului – formează azi un stat separat de România¹. Numele oficial al acestui stat, fãurit în 1991

¹ Există însă anumite părți de mai mică întindere din vechile provincii istorice (nordul Bucovinei, nordul Maramureșului, sud-vestul Banatului, sudul Dobrogei etc.) care fac parte din state vecine României.

și care cuprinde cea mai mare parte a Basarabiei, este Republica Moldova. Basarabia este numele care se da în mod curent de către români (și anumiți străini), începând cu secolul al XIX-lea, jumătății de răsărit a Moldovei, cuprinse între râurile Prut (la vest) și Nistru (la est) și scâldate de apele Dunării și ale Mării Negre (la sud). A fost vorba atunci, la 1812, de o schimbare de nume prilejuită de desprinderea acestei jumătăți a principatului Moldovei din vechiul trup al țării și de ocuparea sa de către Imperiul Țarist. Până la acea dată, ceea ce numim astăzi Basarabia nu avea un nume distinct, chemându-se, ca și restul țării, Moldova. Totuși, numele de Basarabia nu a fost inventat atunci; el exista încă din Evul Mediu, dar se referea numai la o mică regiune situată la nord de gurile Dunării și de malul Mării Negre (până la vărsarea Nistrului) și care făcuse parte pentru un timp din Țara Românească, condusă de dinastia Basarabilor. Această zonă – chemată, prin urmare, la început, după numele dinastiei Țării Românești –, cunoscută apoi și ca Bugeac, a devenit în scurt timp parte integrantă a Țării Moldovei, după unificarea și centralizarea sa teritorială, petrecute spre finele secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea. Principatul medieval al Moldovei, mărginit la vest de Munții Carpați, la est de Nistru și la sud de Dunăre și Marea Neagră, a rămas între limitele sale istorice până la 1484, când otomanii au ocupat două cetăți importante din sud, anume Chilia (de la Dunăre) și Cetatea Albă (de la vărsarea Nistrului în Marea Neagră). Mai târziu, la 1538, un nou teritoriu dinspre sud este rupt (tot de otomani) din trupul țării

și transformat în provincie turcească; este vorba despre cetatea Tighina (numită în turcește și Bender), de pe Nistru, cu teritoriul din jur. Au fost și alte mărunte modificări de frontieră, dar, în linii mari, cu excepția acestor răpiri de teritorii dinspre sud, Moldova a rămas cuprinsă între Carpați și Nistru până la 1812. În 1812, rușii au extins vechea denumire de Basarabia asupra întregului teritoriu anexat de ei – circa jumătate din întreaga Moldovă istorică – devenit parte a imperiului țarilor până în 1917–1918. Între 1918 și 1940, regiunea dintre Prut și Nistru a fost parte a Regatului României. În perioada interbelică, autoritățile comuniste sovietice au creat la un moment dat o așa-numită republică moldovenească, la est de Nistru, unde trăia o destul de numeroasă populație de limbă română. În 1940, URSS a anexat Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța, regiuni eliberate de armata română în 1941 și stăpânite de România până în 1944. Din 1944, aceste regiuni (Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța) au intrat în componența URSS și au rămas cu acest statut până în 1991, la destrămarea statului sovietic. În cadrul URSS, unitatea istorică a acestor provincii și ținuturi românești a fost frântă în mod deliberat: nordul Bucovinei împreună cu nordul și sudul Basarabiei au fost integrate în Republica Sovietică Socialistă Ucraineană, în vreme ce regiunea rămasă din Basarabia, careia i s-a adăugat un teritoriu situat de-a lungul Nistrului, dar la răsărit de acest râu (locuit în parte tot de populație românească), avea să formeze, până la destrămarea URSS, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (practic, fără ieșire la Marea Neagră și la Dunăre).

Câtă vreme a existat URSS, aceste fapte nu aveau o foarte mare importanță, fiindcă frontierele dintre așa-numitele republici unionale erau formale. Cum se știe însă, dezagregarea Uniunii Sovietice a creat peste tot numeroase probleme etnico-teritoriale între noile state, inclusiv în vechile zone locuite în majoritate de români. Republica Moldova nu cuprinde, cum ar fi fost firesc, toate teritoriile anexate de sovietici de la România în 1944: nordul Bucovinei, nordul și sudul Basarabiei fac parte din Ucraina, în vreme ce regiunile din stânga Nistrului împreună cu o fâșie din dreapta acestui râu (teritoriul din jurul orașului Tighina) au format o entitate secesionistă (despărțită, în fapt, de Republica Moldova), nerecunoscută de comunitatea internațională (dar sprijinită masiv de Rusia) și auto-intitulată „Republica Transnistria“. În 1991–1992 are loc o confruntare armată între trupele transnistrene sprijinite de Armata XIV rusă și unități ale Republicii Moldova. Încetarea ostilităților a fost mediată de Rusia, Ucraina și România, dar nerespectarea acordului de pace (neretragerea trupelor rusești din Transnistria) a perpetuat până astăzi situația anormală de funcționare pe teritoriul Republicii Moldova a unei entități secesioniste. Republica Moldova numără peste patru milioane de locuitori (din care actualmente circa un milion trăiesc, la muncă, în afara țării), majoritatea absolută (între două treimi și trei sferturi) fiind de limbă maternă română.

Românii ar putea fi definiți, în grabă, drept locuitorii României și ai Republicii Moldova, numai că lucrurile nu sunt atât de simple. În primul rând,

românii există în istorie cu mult înainte de a fi pe hartă un stat cu numele oficial de România, recunoscut ca atare de comunitatea internațională. Cronicarii moldoveni au redat cel mai bine, pentru prima oară în limba română, acest lucru, încă din secolul al XVII-lea, pentru ca învățatul principe Dimitrie Cantemir să dea acestei constatări o fundamentare științifică. În al doilea rând, deși toți locuitorii României pot fi numiți români, ei se cheamă astfel numai din punctul de vedere al cetățeniei, fiindcă naționalitatea lor nu este întotdeauna română. Cu alte cuvinte, maghiarii de pe teritoriul României, de exemplu (peste 6% din întreaga populație), nu pot și nu doresc să fie numiți români, cu toate că au acte de identitate românești. Aceștia se consideră parte integrantă a națiunii maghiare. Ei sunt, pentru a fi exacti, etnici maghiari de cetățenie română, iar unii dintre ei sunt de cetățenie română și maghiară în același timp. În al treilea rând, există foarte mulți români care nu trăiesc între granițele României și care nu sunt (decât, eventual, în oarecare măsură) cetățeni români, dar se simt români și se consideră parte a poporului român de pretutindeni. Ne referim aici la marea majoritate a locuitorilor Republicii Moldova, care vorbesc românește și care sunt români (cu denumirea regională de moldoveni), dar nu fac parte din România. Cum s-a ajuns la această situație se va vedea în detaliu pe parcursul lucrării. Cam la fel stau lucrurile și cu românii din partea de nord a Bucovinei, din sudul Basarabiei și din Maramureșul de la nord de Tisa (cuprinși în Ucraina), cu cei din Câmpia de Vest (aflați în Ungaria), cu cei din Banatul sârbesc și de pe